

часто уповільнені або, навпаки, безладно метушливі, недостатньо цілеспрямовані, сильно виражена неузгодженість рухів обох рук, тому засвоєння та виконання даних навичок дітям дається лише з допомогою дорослого на останніх роках навчання у спеціальних дошкільних закладах.

Отже, теоретичний аналіз та аналіз стану практики навчання та виховання дітей з помірною розумовою відсталістю у спеціальних дошкільних закладах свідчить про необхідність науково-методичного забезпечення процесу формування навичок самообслуговування у дошкільників з помірною розумовою відсталістю. Спеціальна корекційна методика та корекційна програма забезпечать формування передумов елементарної трудової діяльності у дітей з помірною розумовою відсталістю та сприятимуть розвитку їх життєвої компетентності, підготовці до трудового навчання в спеціальній школі.

Література:

1. Гаврилушкина О.П., Соколова Н.Д. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников. Книга для воспитателя. – М.: Просвещение, 1985. – 72с.
2. Закрепина А.В Трудный ребенок: пути к сотрудничеству : методическое пособие / А. В. Закрепина. – 2-е изд., перераб. – М. : Дрофа, 2008. – 63с.
3. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика: Учеб. для студентов высших учебных заведений. – Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 208 с.
4. Обучение детей с выраженным недоразвитием интеллекта : программно-методические материалы / под ред. И.М. Бгажноковой. –М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2007. – 181 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження порядку комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу» №240/165 від 27.03.2006 року.
6. Чеботарьова О.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно - спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах (програма з трудового виховання ,методичні рекомендації, дидактичні матеріали)/ – К.:2012.-112с.

УДК: 376-056.263:37.015.31:17

Рецензент
Кульбіда С. В.,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НЕЧУЮЧИХ

УЧНІВ

Ткаченко К. О.

У статті проаналізовано дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених стосовно морального виховання нечуючих учнів. Визначено основні завдання, методи та педагогічні умови морального виховання нечуючих учнів у спеціальних загальноосвітніх закладах. Розкрито поняття «мораль», «моральність», «моральні цінності», «моральна вихованість».

Ключові слова: виховання, мораль, моральна вихованість, моральне виховання, моральні цінності, моральність, нечуючі учні, педагогічні умови.

Теоретические основы нравственного воспитания глухих учеников

В статье проанализированы исследования отечественных и зарубежных ученых относительно нравственного воспитания глухих учащихся. Определены основные задачи, методы и педагогические условия нравственного воспитания глухих учащихся в специальных общеобразовательных учреждениях. Раскрыто понятие «мораль», «нравственность», «моральные ценности», «моральная воспитанность».

Ключевые слова: воспитание, глухие ученики, мораль, моральная воспитанность, моральные ценности, нравственное воспитание, нравственность, педагогические условия.

Theoretical foundations of moral education of deaf students

In the article the study of domestic and foreign scholars regarding moral education deaf pupils. The main objectives, methods and pedagogical conditions for moral education of deaf students in special educational institutions. Disclosed the concept of "morality", "ethics", "moral values", "moral education".

Keywords: deaf pupils, moral breeding, moral upbringing, moral values, morality, pedagogical conditions, upbringing.

У різні часи під різним кутом зору розглядалася проблема морального виховання. В умовах сьогодення вона стає дедалі гострішою. Наше суспільство потребує підготовки широко освічених, високо моральних людей, які володіють не лише знаннями, але й прекрасними рисами особистості.

Моральне виховання нечуючих учнів – одне з провідних завдань спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих і слабочуючих дітей. Це визначається положеннями Закону України «Про освіту», де зазначається, що «метою освіти є виховання в майбутніх громадян високих моральних якостей» [5].

Проблеми морального виховання глухих дітей порушені в роботах вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів (Г. Л. Вигодської, Гаврилової О. В., Л. А. Головціц, О. Л. Гончарової, В. В. Заболтіної Б. Д. Корсунської, О. О. Красильнікової, О. Ю. Михайлової, Н. Г. Морозової, М. І. Нікітіної, Л. П. Носкової, Г. М. Пеніна, О. Ф. Рау, Н. О. Рау). Слід зазначити, що різні аспекти морального виховання глухих дітей вивчені не

повною мірою. Дослідники виявляли можливості використання в процесі морального виховання різних видів діяльності, таких як спілкування, сюжетно-рольова гра, читання, трудова діяльність, засобів народної творчості, музики, інформаційних технологій. Більша частина робіт присвячена моральному вихованню глухих дітей в навчальному процесі, водночас недостатньо вивченими є педагогічні умови виховання моральних якостей глухих дітей в процесі позакласної роботи.

Хочемо зосередити увагу на створенні педагогічних умов для морального виховання нечуючих учнів у процесі позакласної діяльності. Для вирішення цієї проблеми педагог зобов'язаний уміло направляти свою діяльність на моральне виховання у формуванні позанавчальної діяльності.

Зупинимось на вихідних теоретичних позиціях.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно. У вузькому розумінні виховання є планомірним впливом батьків і школи на вихованця.

Метою виховання є сприяння розвитку у вихованця виявленого обдарування чи стримання якихось задатків відповідно до мети («ідеал виховання») [3, с. 53].

У педагогічній науці існують різні визначення поняття «моральне виховання». Так, С. Г. Гончаренко визначає **моральне виховання** як один із найважливіших видів виховання, який полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології. Моральне виховання здійснюється на національному ґрунті

шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. Такими нормами є насамперед гуманізм і демократизм, що виявляються в ідеалі вільної людини, здатної до чесної співпраці, з високорозвиненим почуттям власної гідності і такої ж поваги до гідності іншої людини: любов до батьків, до Вітчизни, до рідної мови; правдивість і справедливість, працьовитість і скромність; вміння виявляти інші чесноти [3, с. 216]; Л. І. Рувинський розглядає моральне виховання як процес усвідомлено-емоційного засвоєння моральних норм, які виступають для особистості у вигляді цінностей [8, с. 84]; Є. В. Бондаревська визначає моральне виховання як процес формування моральних переконань; О. С. Богданова розуміє під ним включення глухих школярів у діяльність, пронизану соціально-моральними відносинами; І. С. Мар'єнко під моральним вихованням розуміє процес інтеріоризації особистістю моральних відносин суспільства; Н. Є. Щуркова вважає, що процес морального виховання являє собою єдність реально дієвого морального досвіду дитини в її життєдіяльності та спеціальних впливів з боку вихователів з передачі накопиченого соціально-морального досвіду попередніми поколіннями; І. Ф. Харламов, виділивши в якості одиниці моральної вихованості вчинок, вважає, що моральне виховання – це цілеспрямований процес формування у дітей та підлітків вчинків, з яких складається певна лінія поведінки [9, с. 10 – 11].

До основних категорій морального виховання належать такі поняття як «мораль» і «моральність».

Мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичаї) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Мораль виконує також пізнавальну, оцінюючу, виховну функції. Складовими моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість. Норми і принципи моралі, моральні ідеали, почуття становлять систему моралі, яка

визначає життєву позицію певної соціальної спільноти чи індивіда, орієнтує їх у світі цінностей.

Моральність – 1) етичне поняття, яке в широкому розумінні є синонімом моралі. 2) характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами та принципами. Розрізняючи ці поняття, Г. В. Ф. Гегель визначив мораль як сферу суб'єктивних уявлень людини про добро і зло та інші етичні цінності, мотиви поведінки, цілі і наміри, а моральність – як практичні звичаї, об'єктивовану мораль. Як сутність моралі, моральність, на його думку, має вищий смисл, бо означає здатність людини творити добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності, а тому збігається з моральною свободою людини [3, с. 216].

Моральне виховання нечуючих учнів формує у них моральні цінності.

Моральні цінності – поняття етики, яке відображає значущість для індивіда проявів моралі як регулятора суспільно належної поведінки і є втіленням його суб'єктивного діяльно-зацікавленого ставлення до реалізації у житті моральних норм і принципів. До них відносять різні форми моральної свідомості: особистісні переконання щодо норм і принципів належної поведінки людини як громадянина, суспільні і моральні ідеали; етичні уявлення про справедливість і несправедливість, гуманістичність людських відносин; моральні почуття – обов'язку, совісті, відповідальності, честі й гідності [4, с. 525].

Моральна свідомість нечуючого школяра – одна із сторін суспільної свідомості, її суб'єктивно-ідеальна форма, яка у вигляді уявлень і понять відображує реальні відношення і регулює моральну сторону його діяльності.

Моральні переконання – це пережиті та узагальнюючі моральні принципи, норми. Вони формуються в процесі активного й вольового оволодіння всім багатством моральної культури і стають керівництвом до дії особистості.

Моральні почуття виражають запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості. У результаті формування почуття в системі морального виховання з'являється емоційне відношення до того, що раніше було байдужим.

Моральні звички – це корисні для суспільства, стійкі форми поведінки, які стають потребою людини і здійснюються в будь-яких ситуаціях і умовах.

Моральна спрямованість – це стійка суспільна позиція особистості, що складається в результаті світоглядної основи, домінуючих мотивів поведінки і проявляється як властивість особистості в різних умовах і обставинах.

Виховання учнів, на думку О. І. Вишневського, має забезпечити формування у нечуючих учнів таких моральних цінностей:

а) абсолютно вічні цінності. Це загальнолюдські цінності, що мають універсальне значення та необмежену сферу застосування (добро, правда, любов, чесність, гідність, краса, мудрість, справедливість та ін.);

б) національні цінності. Вони є значущими для одного народу, проте їх не завжди поділяють інші народи. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До таких цінностей належать патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо;

в) громадянські цінності. Ґрунтуються на властивому для демократичних суспільств визнанні гідності людей. Ними є права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, поваги до закону тощо;

г) сімейні цінності. До них належать моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків та ін.

Моральне виховання, завдяки широті свого впливу на особистість, є, по суті, основою всієї багатогранної системи виховання підростаючого покоління. Моральний розвиток індивіда, як відомо, є результатом впливу не тільки вихователів, а й найрізноманітніших обставин життя. Причому всі ці

впливи опосередковуються власною діяльністю вихованця. Моральне начало пронизує всю багатогранну практичну діяльність дитини, його емоційну та інтелектуальну сферу, бо прояв моральності пов'язаний з відношенням до суспільства, оточуючих людей, до праці, до речей і до самого себе. Таким чином, незважаючи на те, що багато видів діяльності на перший погляд не мають прямого відношення до морального виховання, саме включення в багатогранну навчальну, трудову, позанавчальну творчу, ігрову та інші види діяльності – необхідна умова морального виховання.

Моральне виховання займає провідне місце в структурі цілісного виховного процесу, оскільки його результати є необхідною умовою, передумовою успішного здійснення всіх інших сторін виховання і в той же час сукупним результатом кожної з них.

Завдання морального виховання поділяються на дві групи. У першу групу входять завдання формування механізму морального виховання (уявлень, моральних почуттів, моральних звичок і норм, звичок поведінки). Друга група завдань спрямована на формування моральних якостей, які мають цінність для даного суспільства на даному етапі розвитку.

Зміст морального виховання нечуючих учнів зумовлений вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівнем його моральності. З огляду на це одним із завдань морального виховання в спеціальних загальноосвітніх закладах є формування національної свідомості й самосвідомості нечуючих учнів, прагнення жити в гармонії з природою, свідомої дисципліни, обов'язку та відповідальності, поваги до закону, до старших, жінки.

Формування національної свідомості та самосвідомості передбачає виховання любові до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення нечуючих учнів до практичних справ, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Наголошуючи на важливості формування почуття національного в людині, К. Д. Ушинський писав: «Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми звемо народність. Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами. Звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому і сильному почутті людини, яке впливає багато сильніше за переконання, сприйняття тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань. У лиходія, в якого погасли всі благородні людські почуття, можна ще дошукатися іскри любові до батьківщини: поля батьківщини, її мова, її перекази і життя ніколи не втрачають незбагненої влади над серцем людини. Є приклади ненависті до батьківщини, але скільки любові буває іноді в цій ненависті!»

Вихователь має чітко бачити процес становлення національної свідомості дитини, глибоко розуміти зміст ключових понять («національний», «патріотизм», «націоналізм», «громадянськість» тощо).

Необхідність регулювання суспільством поведінки людей включає два взаємопов'язані завдання: по-перше, вироблення моральних вимог, які знаходять відображення і отримують обґрунтування в моральній свідомості суспільства у вигляді норм, принципів, ідеалів, понять справедливості добра, зла, по-друге, впровадження цих вимог і пов'язаних з ними уявлень у свідомість кожної окремої людини, з тим, щоб він зміг направляти і констатувати свої дії, а також брати участь у процесі регулювання суспільної поведінки, тобто пред'являти вимоги до інших людей і оцінювати їхні вчинки. Ця друга задача і вирішується шляхом морального виховання, яке включає формування у людини відповідних переконань, моральних схильностей, почуттів, звичок, стійких моральних якостей особистості. Зміст процесу морального виховання в тому чи іншому суспільстві визначається

насамперед його цілями. Останні ж обумовлені характером суспільних відносин і відповідної ідеології.

Перші моральні уявлення та навички діти отримують в сім'ї та дошкільних установах. Провідну роль в моральному вихованні глухих дітей відіграє школа, де формуються моральні поняття і переконання і виробляються стійкі навички та звички поведінки учнів. Методами морального виховання є переконання, привчання, заохочення і покарання. За допомогою цих методів в учнів формуються моральні поняття і переконання, виробляються необхідні навички та звички поведінки, виховуються моральні почуття і вольові риси характеру.

Ефективність морального виховання нечуючих учнів залежить від таких чинників:

- ✓ створення в спеціальному загальноосвітньому навчальному закладі психологічного клімату поваги до моральних норм, правил людського співжиття;
- ✓ відповідність змісту морального виховання його меті й рівню морального розвитку школярів;
- ✓ своєчасне вжиття виховних заходів, акцентування уваги на попередженні аморальних явищ в учнівському колективі;
- ✓ подолання авторитарного стилю у ставленні педагогів до вихованців, побудова його на принципі гуманізму.

Для формування будь-якої моральної якості важливо, щоб воно проходило усвідомлено. Тому потрібні знання, на основі яких у дитини будуть складатися уявлення про сутність моральної якості, про її необхідність та про переваги оволодіння нею. У дитини має з'явитися бажання опанувати моральною якістю, тобто важливо, щоб, виникли мотиви для придбання відповідної моральної якості. Поява мотиву тягне за собою ставлення до якості, яке, у свою чергу, формує соціальні почуття. Почуття надають процесу формування особистісно-значущого забарвлення і тому впливають на міцність якості, яка складається. Але знання і почуття

породжують потребу в їх практичній реалізації: у вчинках, поведінці. Вчинки та поведінка беруть на себе функцію зворотного зв'язку, що дозволяє перевірити і підтвердити міцність формованої якості. Даний механізм має об'єктивний характер. Він проявляється завжди, при формуванні будь-якої (моральної чи аморальної) якості особистості.

Основу системи виховання (у тому числі морального) глухих дітей становлять загальнонаукові підходи, принципи гуманізації, співпраці дорослого і дитини. Значущими є принципи, розроблені в працях Л. С. Виготського, А. І. Дячкова, С. О. Зикова, Ф. Ф. Рау. Серед них: принцип розвивального виховання, діяльнісного підходу у вихованні, диференційованого та індивідуального підходу, відкритості виховної системи та інтеграції вихованців для адаптації в суспільстві.

Результатом морального виховання є моральна вихованість. Вона виявляється в суспільно цінних властивостях і якостях особистості, у відносинах, діяльності, спілкуванні. Про моральну вихованість свідчить глибина моральних відчуттів, здатність до емоційних переживань, страждання, сорому і співчуття. Вона характеризується зрілістю моральної свідомості: моральним утворенням, здатністю аналізувати, судити про явища життя з позицій морального ідеалу, давати їм самостійну оцінку.

Педагогічний енциклопедичний словник трактує «вихованість» як уміння поводитися в суспільстві. Під вихованістю, як правило, розуміють чемне, ввічливе поводження людини, що відрізняється хорошими манерами, правильною мовою, вміння спілкуватися з оточуючими його людьми в різних ситуаціях і т. ін. У широкому сенсі вихованість означає не лише дотримання правил поведінки і спілкування, прийнятих у даному суспільстві, а й внутрішню культуру людини, відтворену в її світогляді. Щоб здійснювати моральне виховання, необхідно знати зміст тих відносин, на основі яких відбувається формування відповідних особистісних якостей. Цей зміст, зокрема, включає в себе: ставлення до політики держави, до батьківщини, інших країн і народів (громадянськість, патріотизм, повагу до інших народів і

країн); ставлення до праці (працьовитість, сумлінну працю на загальне та особисте благо, дисципліна праці); ставлення до суспільного надбання, матеріальних цінностей і природи (ощадливість, турбота про збереження суспільного надбання та особистих речей, екологічна культура); ставлення до людей (демократизм, колективізм, гуманність, культура спілкування, товариство, взаємну повагу один до одного); ставлення до себе (чесність, правдивість, скромність у суспільному та особистому житті, принциповість, нетерпимість до порушень громадського порядку) [7].

Для здійснення морального виховання необхідно добре орієнтуватися не лише в його змісті. Не менш важливо детально осмислити, яку людину можна вважати моральною і в чому, власне кажучи, проявляється справжня сутність моральності взагалі. Моральною потрібно вважати таку людину, для якої норми, правила і вимоги моралі виступають як її власні погляди і переконання, як глибоко осмислені і звичні форми поведінки. Про моральну вихованість її можна судити тільки тоді, коли вона правильно поводить себе в силу внутрішнього спонукання (потреби), коли в якості контролю виступають її власні погляди і переконання. Вироблення таких поглядів і переконань і відповідних їм звичок поведінки і становить глибинну сутність морального виховання. Моральне виховання здійснюється тільки в процесі включення нечуючих учнів у різноманітні види практичної діяльності та організації її таким чином, щоб вона сприяла формуванню у них позитивних моральних відносин і особистісних рис і якостей. Таким чином, моральне виховання являє собою цілеспрямований процес формування у нечуючих учнів позитивних моральних відносин у системі організованої в школі різноманітної навчальної та позакласної діяльності і вироблення на цій основі відповідних особистісних якостей.

Література

1. Гаврилова Е. В. Педагогические условия воспитания нравственных качеств у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями слуха // Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2011: Материалы

международной научно-практической Интернет-конференции. – Одесса: Черноморье, 2011. – С. 41 – 44.

2. Гончаренко С. Г. Український педагогічний словник / С. Г. Гончаренко. – К.: «Либідь», 1997. – 375 с.

3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 519 с.

4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Закон України «Про освіту» [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

6. Матвієнко О. В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра: Наук.-метод. посібник / О. В. Матвієнко. – К.: «Стилос», 1999. – 154 с.

7. Педагогический энциклопедический словарь / Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.; Гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М.: Большая рос. энцикл., 2002. – 528 с.

8. Рувинский Л. И. Нравственное воспитание личности / Л. И. Рувинский. – М.: Изд.-во МГУ, 1981. – 184с.

9. Тутолмин А. В. Нравственно-эстетическое воспитание школьников / А. В. Тутолмин. – Глазов: ГГПИ, 2003. – 212 с.

10. Ушинський К. Д. Теоретичні проблеми виховання і освіти. Вибр. пед. твори: У 2-х т / К. Д. Ушинський. – Київ: Рад. школа, 1983. – Т. 1. – 488 с.

УДК 371(477):376.2/45

ПРОБЛЕМЫ ИНВАЛИДНОСТИ И СТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ КРЫМ

Трифанов С. И.

Статья посвящена становлению системы инклюзивного образования как средства социализации учащейся молодежи с инвалидностью в общество. Автором сформулированы основные положения по созданию условий для получения лицами с особыми потребностями качественного образования в системе непрерывного образования на основе данных по Автономной Республике Крым.

Ключевые слова: инклюзивное образование, лица с особыми образовательными потребностями, непрерывное образование, методологические основы инклюзивного образования, инклюзивное пространство, инклюзивное учебное заведение.

Проблеми інвалідності і становлення системи інклюзивної освіти в автономній республіці Крим

Стаття присвячена становленню системи інклюзивної освіти як засібу соціалізації учнівської молоді з інвалдністю в суспільство. Автором сформульовано основні положення щодо створення умов отримання особами з особливими потребами якісної освіти в системі безперервної освіти на базі даних Автономної Республіці Крим.

Ключові слова: інклюзивна освіта, особи з особливими освітніми потребами, методологічні основи інклюзивного навчання, безперервна освіта, інклюзивний простір, інклюзивний навчальний заклад.

Disability and establishing a system of inclusive education in the Autonomous Republic of Crimea

Article is devoted to the development of inklüzîvnogo system of education as a means of socialization of young people with disabilities into society. The author outlines the basic